

Bakk Miklós:

Modellek peremén: az autonómia Erdélyben

Az elmúlt pár hónapban tagadhatatlanul **az autonómia kérdése** uralta az erdélyi magyar közbeszédet. Úgy tűnik, egy régen volt politikus-értelmiségi párbeszéd is kialakulóban van e kérdésben. Miért csak most került igazán terítékre e stratégiai kérdés? Elemzésem inkább a körülményekből, a romániai kisebbségpolitikai modellből és az átmenet kérdéseiből próbálja levezetni az „autonómaterv” eddigi sikertelenségét. Azzal az önként kínálkozó, e pillanatnak szóló megjegyzéssel, hogy a körülmények felismert hatalmán csak a kellően felkészült, elszámoltatható és a közösségi célok megfogalmazását nem önnön legitimitása megerősítéseként tekintő elit lehet úrrá. Választ próbálok adni arra, mi volt annak az akadálya, hogy az RMDSZ vezetői nem voltak „sikeresek” az autonómiakérdés eddigi terítékre kerülésében, továbbá arra is, hogy miért vált most időszerűvé – mégis – ez a kérdés.

A határozatlansági modell

Lehetne azt mondani: **alapvető stratégiai hiba volt**, hogy a magyarság 1989 decemberében szerepet kapó vezetői nem az autonómiakérdés napirendre tűzésével jelentették meg az erdélyi magyarság igényeit. Az autonómiával kapcsolatos szakirodalom „bő kazuisztikája” (ahogy Salat Levente írja egy nemrégiben megjelent tanulmányában) egyrészt azt sugallja, hogy a pillanat alkalmas lett volna, mivel az autonómia kivívásának az esélyei a rendszerváltás körülményei között, annak „környezetében” a legjobbak. Másrészt viszont azt is bizonyítani látszik, hogy a szilárd demokratikus berendezkedés mellett minuciózusan végigvitt tárgyalások – melyeken az összes érintett fél részt vesz – alapvetően szükségesek az autonómiák konszolidálásához, hosszú távú fenntarthatóságához. Ez utóbbihoz viszont a rendszerváltás pillanatában, az atomizálódás állapotából a politikai strukturálódás útjára lépő romániai társadalomban (s ebbe bele kell értenünk az erdélyi magyar társadalmat is) még **nem voltak adottak a feltételek**.

Hogy igazából mikor érkezett volna el a rendszerváltás folyamatában az **optimális pillanat**, amelyben az autonómia kérdése felvethető és produktív módon a politika napirendjén tartható lett volna, azt tulajdonképpen épp a kilencvenes évek elején kialakult romániai „kisebbségi modell” rejtette el szemünk elől.

E modellről – mint Románia sikeres kisebbségi politikájáról – ma, amikor történelmi küldetése a végéhez közeledik, megállapíthatjuk, hogy **kétségtelenül hozott eredményeket**; a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) tehát nem alaptalanul hivatkozik ezekre a román kormánnyal való együttműködés politikája melletti érvelésében (1996-2000 között az RMDSZ tagja volt az akkori jobbközép kormánykoalíciónak, 2000 óta pedig a baloldali, posztkommunista Szociáldemokrata Pártot támogatja a parlamentben). Megteremtette a **kisebbségi kultúrák** támogatásának intézményrendszerét: iskolák, intézmények létesültek, lapok, kiadványok jelentek meg, sőt a kisebbségi nyelvhasználat valamiféle kvázi-hivatalosítása – egy nyelvi rezsím megalapozása – is elkezdődött. Mindennek közpolitikai

formát a kormány adott a kisebbségi miniszteri tárca, majd felelős államtitkári tisztség létrehozásával.

Viszont e közpolitikai – tehát közvetlen kisebbségi igényekre válaszoló, azokkal kapcsolatos feladatokat megoldó – funkción túl a „román modellnek” van két sajátos, nagyobb távlatokra utaló vonása is.

Az egyiket „stratégiai határozatlanságnak” nevezhetnénk. **A román politikai elit** folyamatosan nagyfokú határozatlanságról tesz tanúbizonyságot, amikor a romániai társadalom kulturális megosztottságának („sokféleségének”, „multikulturalizmusának”) távlatait politikai értelemben is meg kell fogalmaznia. Azaz: **hiányzanak a nagyobb távlatra szóló** koncepcionális elképzelések (ez tulajdonképpen a román nemzeteszme újrafogalmazásának és a román nemzetépítés mai zavarainak itt most nem tárgyalható kérdésével függ össze). Az, hogy az eddig elért „eredményeket” konjunkturális döntések alapozták meg – melyek gyakran külföldi nyomásra születtek –, csupán ennek az elitnek az alkalmazkodási képességét bizonyítják, semmiképp sem azt, hogy rendelkezik **saját stratégiai koncepcióval**.

E „stratégiai határozatlanság” – mely hosszabb távon is meghatározta **a többségi és kisebbségi elitek** egymáshoz való viszonyát – arra a sajátos körülményre vezethető vissza, hogy a kisebbségi önszerveződés hirtelen megnyílt pályáin a kisebbség „politikai megkonstruálása” jócskán megelőzte a kulturális és társadalmi önépítkezést. A **magyar kisebbség** esetében ez mindenképpen így volt: az RMDSZ olyan ernyő-szervezetként határozta meg önmagát, amely mind a közösség politikai érdekképviselőjét, mind a kulturális önépítkezéshez szükséges civil társadalmi funkciókat el kívánta látni. E kettő akkor, a kilencvenes évek elején egyáltalán nem tűnt ellentmondásban levőnek, s az RMDSZ sokáig a kisebbségi társadalom civil szférájának „kvázi-létezéséhez” is keretet nyújtott. Ennek folytán **az RMDSZ parlamenti politikusai** egyfajta „megacivil” szerepkörre tettek szert, feladatuknak tekintették az intézményszervezést, mindenféle intézményépítő stratégia kidolgozását. De a közös nemzeti (kisebbségi) érdekvédelem feladatának örvén kisajátították – gyakorlatilag: **késleltették – a társadalom önszerveződését**.

Ez találkozott a román politikai elit ama – egyre racionalizáltabb – törekvésével, hogy – miután túljutott annak a szembesülésnek a sokkján, hogy **a demokratikus Romániában** el kell fogadni az addig jóformán létezőnek nem tekinthető nemzeti csoportok jogkövetelő magatartását – legalább „ellenőrzése alatt” tartsa a jogkövetelő magatartás következményeit, az abból számára adódó – nemzet- és biztonságpolitikai – fejleményeket.

A **kisebbségek képviseleti rendszere** ebből alakult ki. Az egyébként parlamenti képviselőhöz nem jutó kisebb nemzeti közösségek képviselői eleve nemzeti közösségek s nem társadalmi változásoknak, integrációs kihívásoknak kitett csoport képviselőiként kerültek – kedvezményezettként – a román parlamentbe. Az RMDSZ esetében lassúbb folyamat ment végbe: mivel **az erdélyi magyarság** mind regionális, mind kulturális tekintetben összetettebb szerkezetű társadalom, létre kellett hozni azt az RMDSZ-struktúrát (ez a folyamat indult el az 1993-as brassói kongresszussal), amely e társadalom igényeit „a nemzeti érdekvédelem” regisztereiben fogalmazza újra.

Tulajdonképpen ebből következett a „román kisebbségi modell” másik vonása. E modell ugyanis a nemzeti közösségek politikai képviselőit amolyan „etnikai ügyintézőkké” próbálta meg – általában sikerrel – átalakítani, s ezzel „tranzakcionális” jellegűvé vált, amire már

többen is felfigyeltek. Adrian Severin volt külügyminiszter, ismert politikai elemző írt arról (Etnikumközi béke, avagy politikai hatékonyság, Krónika, január 24.), hogy román pártok *„arra a viszonylag kényelmes álláspontra helyezkedtek, hogy a kisebbségek gondjait kizárólag az etnikai pártokra kell bízni, amelyekkel aztán tranzakciók keretében kezelték az állampolgárok jogait”*.

Csak hogy az „ügyintézés” keretében nem szolid „keretegyezmények”, hanem **alkalmi megegyezések** születtek „kisebbség” és „többség”, „magyarság” és „románság” között, amelyekhez a szereplők tágabb köre gyökeresen eltérő jövőképeket csatolt. Ehhez viszont a **bizonytalanság képzete** társult, s ez a magyarázata annak, hogy az úgynevezett „etnikai kérdés” továbbra is – folyamatosan – instrumentalizálható a napi politikai használatban. Azaz: bármikor bárki megvádolható be nem vallott, okkult tervekkel. (Legutóbb Antonie Iorgovan kormánypárti szenátor ijesztgetett azzal az 1990-ben már „kipróbált” s azóta sem „korszerűsített” értesülésével, hogy a székelyek „már fegyverkeznek” a hegyekben.) Mi több, az „etnikai probléma” még egyfajta finomszabályozó szerepet is betölt a politikai életben: amolyan napi mértékegységgé vált a politikai közbeszédben, amellyel a pártok le tudják mérni az egymás közötti viszony alakulását.

Nos, politikai értelemben ez „kisebbségi modell” jutott el minden jel szerint abba a **válságállapotba**, amely az autonómiakérdés újrafogalmazásában megjelent.

A biztonságérzet törésvonala

A napi működésében és **stratégiai hatásában** így leírható „román kisebbségi modell” az RMDSZ-vezetőkben sajátos beállítottságot alakított ki. Ebben nemcsak a korábban leírt „tranzakcionális” működés a meghatározó, hanem az is, hogy alkalmazkodtak a bizonytalanság folyamatosságához. Egyrészt: az „etnikai probléma” folyamatos instrumentalizálásából és a román pártrendszerben meghonosodott „finomszabályozó szerepéből” azt a következtetést vonták le, hogy állandó a veszély: minden eredmény, amit a magyarság elért és intézményesített a polgári életben, dugába dőlhet, ha konfrontatívabb politikára kerül sor. (*„Nem lehet igaz, hogy most, amikor végre kialakítottunk egy eszközrendszert helyzetünk megváltoztatására, kezdjük előlről az egészet”* – írja Markó Béla az „Egy magyar-magyar egyetértés esélyeiről” című, több magyarországi lapban is megjelent esszéjében.) Másrészt: lemondtak arról, hogy keressék a román demokrácia javításának útját. Gyakran olybá tűnik: az RMDSZ-nek nincs is demokráciaképe. Mintha az lenne a célja, hogy **demokráciaeszmények nélkül** – csupán a román politikai rendszer parazitájaként – végezze örökös érdekvédelmi munkáját. „Úgy, ahogy lehet.”

Miközben az RMDSZ-elit ebben a **folyamatos bizonytalanságban** él, amelynek érzetét részben ő gerjeszti, részben pedig áldozata neki, az erdélyi magyar társadalom – észrevétlenül – egyre inkább más biztonsági „standardok” szerint rendezkedik be és él. A bizonytalanság, mint létérzet, jelentős mértékben visszaszorult az egyéni-egzisztenciális problémák pályájára, mondhatnánk: kivonult a közélet alapvető szabályozói közül. Ez sajátos törésvonalat alakított ki: míg az RMDSZ-elit a bizonytalanságot a politikai közélet színterein érzi meghatározónak, **az erdélyi magyar társadalom** tagjainak nagy része (talán többsége) azzal csupán mint egyéni – anyagi és karrierépítési – bizonytalansággal számol. Ebből máris az következik, hogy – tömegpszichológiai értelemben legalábbis – **adott a radikálisabb fellépés iránti igény**, amelyet viszont az RMDSZ-elit a saját „biztonsági standardjai” szerint nem tart elfogadhatónak.

Mindeközben ténylegesen is **megváltozott a román állam nemzetközi helyzete**: Románia de facto tagja a NATO-nak, és immár érzékelhető (nemcsak földrajzi) közelségében van az Európai Unió is. Az így nyert **biztonságpolitikai többlet** tehát ténylegesen is kedvezőbb belpolitikai környezetet teremtett ahhoz, hogy az RMDSZ felvethesse az autonómia kérdését, azaz: kezdeményezze a román állam szerkezetének átalakítását. A balkáni helyzet stabilizálódása után Románia már távolról sem mozgósíthatja oly könnyen és következmények nélkül e tervek ellen a stabilitáselvű nemzetközi politikát. Sőt a **csatlakozás folyamatában**, amelynek közigazgatási és regionális politikai fejezete még nyitott, olyan igazodási kényszereknek is ki van téve, amelyek teljesen ellentétes magatartást követelnek, mint amelyet az autonómiaterv hisztérikus – állampolitikai stílusként is rögzült – elutasítása jelentene.

Úgy tűnik, e helyzetet nem tudatosította kellőképpen az RMDSZ politikai elitje, és ebben a bizonytalanság folyamatosságának – a román politika felszínén kialakult, de ott tartóssá vált – **csapdahelyzete** az oka. Ezzel párhuzamosan viszont az erdélyi magyar közvéleményben kitapintható „radikálisabb” fellépés iránti igény sokkal inkább megfelel a valóságosan is létrejött biztonságpolitikai többletnek.

Ha mindezt az RMDSZ és a tavaly megalakult három új szervezet, a **Magyar Polgári Szövetség**, az **Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács** és a **Székely Nemzeti Tanács** viszonyából kiindulva vizsgáljuk, elsődleges motiváló tényezőnek mégsem a biztonságérzet törésvonalát kell tekintenünk – inkább a **politikai piac** „újabb bővülési hullámáról” van szó. Az RMDSZ történetében az első bővülés a kilencvenes évek első felében volt, amikor az RMDSZ képviselői pozíciókat szereztek a helyi önkormányzatokban. Az RMDSZ fennebb többször is említett „brassói modellje” ehhez nyújtott – kezdetben sikeres – integrációs keretet, újabb csoportokat vont be az RMDSZ-t alapító konszenzusba. Az azóta **eltelt tíz év** alatt azonban egy **újabb generáció is jelentkezett** az RMDSZ politikájában, amelynek az integrációjára azonban alkalmatlan az RMDSZ. **Az autonómia** viszont – mint közjogi megoldás – intézményes javaslat is a politikai piac e kiterjesztésére, hiszen **újabb pozíciókat teremt**, amelyekért érdemes versengeni. Igaz, a látszatok – egyelőre – nem erre utalnak: inkább az RMDSZ vezetőinek a látéletét – a „frusztráltak újabb próbálkozását” – igazolják. Azonban a „frusztráltak” (rajtuk Markó Bélának az RMDSZ politikai vezetéséből kiszorultakat értik) mögött egy újabb réteg, egy újabb generáció készül belépni a politikába.

Mindez természetesen nem érdeke az RMDSZ vezetőinek, hiszen újabb **versenyhelyzetet teremt**: kiterjeszti a versenyt olyan témakörökre, amelyekben minden érv, minden állítás és tézis egyben burkolt elszámoltatást is jelent, hiszen az autonómia korábban is szerepelt az RMDSZ programjában. Ugyanakkor az autonómia a politikai piac szempontjából is tagadása az eddigi „román kisebbségi modellnek”, hiszen megszünteti a bukaresti „tranzakcionálás” szűk, de éppen ezért privilégiumokat termelő keresztmetszetét. Lehetne azt mondani, hogy csupán újabb „elitpozíciókat” teremt, nem hoz tehát lényegi változást. Mégis, többről van szó: **az autonómia** – túl azon, hogy a nyelvi-kulturális közösségi fennmaradás legbiztosabb kerete – **közjogi kereteivel a belső versenyhelyzetet is jobban definiálja és szabályozza**, következésképpen **több demokráciát** és a román többségi demokráciától talán jobban elkülönülő demokráciát is **ígér** a magyarságnak.

Bakk Miklós politológus, 1952-ben született Székelyhídon, Bihar megyében. Az általános iskolát és a gimnáziumot Kézdivásárhelyen végezte, majd Temesvárott szerzett számítógép-

*mérnöki diplomát. 1990-ig rendszerelemzőként dolgozott, 1991-től 1999-ig A Hét szerkesztője, 1999 őszétől a Krónika főszerkesztője, majd – másfél éven át – megbízott főszerkesztője. A Magyar Kisebbség és a Provincia című lapok szerkesztőbizottságának tagja, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem politikatudományi karának adjunktusa. Szakterületei: kisebbségpolitika, választási rendszerek, politikai eszmék és ideológiák, az RMDSZ története. Tanulmányai a Magyar Kisebbség, a Regio című szaklapokban valamint magyar és román nyelvű szakválogatásokban jelentek meg. Publicisztikát A Hét, a Provincia, a Korunk valamint a magyarországi HVG és Heti Válasz című lapokban közölt. Kötetei: **Lassú valóság** (politikai esszék, tanulmányok, Ambrózia kiadó, Kézdivásárhely, 2002), **Státus-diskurzus** (Bodó Barnával, Marineasa kiadó, Temesvár, 2003).*